

MİSTİKLERİN ÖĞRETİLERİ¹

Walter T. STACE

Çev. Cenan KUVANCI²

Yeni Bir Bilinç Türü: William James *The Varieties of Religious Experience* adlı kitabında, psikolojik araştırmalarının sonucu olarak, “rasyonel bilinç adını verdiğimiz normal bilincimizin, bilincin sadece özel bir türü olduğunu, bununla birlikte bilincin ondan çok ince çizgilerle ayrılan bütünüyle farklı, potansiyel şekillerinin mevcut bulunduğunu söyler.” Bu ifade, mistik bilince kesinlikle uygun düşer. O, gündelik bilincimizden bütünüyle farklıdır ve onunla tam olarak kıyaslanamaz. Normal bilincimizin aslı özellikleri veya unsurları nelerdir? Onu, üç katlı bir bina olarak düşünebiliriz. Birinci kat, fiziksel duyumlardan; yani, görme, işitme, koklama, tatma ve dokunma; ve organik duyumlardan müteşekkildir. İkinci kat, duyumların zihinsel kopyaları olarak düşünme eğiliminde olduğumuz imajlardan oluşur. Üçüncü kat, kavramsal yetilerden meydana gelen zihinsel düzeydir. Bu düzeyde, soyut düşünme ve akıl yürütmeyle karşılaşırız. Zihin hakkındaki bu değerlendirme itiraza açıktır. Bazı filozoflar, renk, ses vb. şeylere “duyum” demenin uygun olmadığını; başkaları, imajların duyumların “kopyaları” olmadığını düşünür. Fakat bu ince noktaların bizi ciddi olarak ilgilendirmemesi gerekir. Bizim izahımızın, normal bilincimizin bilişsel yönlerinin aslı unsurları olan duyumlar, imajlar ve kavramlardan söz ettiğimizde, neye atıfta bulunduğumuzu göstermekle ilgili olduğu yeterince açıktır. Bu temel bilişsel unsurlardan ortaya çıkan ve onlara bağımlı olan şeyler duygulanımlar (infialler), arzular ve iradelerdir. Bir isim vermek gerekirse, duyumlar, imajlar, kavramlar, ve onlarla ilgili duygu, arzu ve iradeler de dahil olmak üzere, bu yapının bütününe duyusal-entelektüel bilincimiz diyebiliriz.

1. Çevirisini sunduğumuz, W. T. Stace`in “The Teachings of the Mystics,” adlı bu makalesi, *Readings in Philosophy of Religion: An Analytic Approach*, ed. Baruch A. Brody, Prentice-Hall, Inc., Englewood Cliffs, N.J., 1975, adlı kitabın 503-515 sayfaları arasındadır.

2. Erciyes Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Felsefe ve Din Bilimleri Anabilim dalı Din Felsefesi Bilim Dalı Araştırma Görevlisi

İmdi, mistik bilinç duyuşal-entelektüel bilinçten son derece farklıdır. O, sadece farklı türden duyum, düşünce ve duyguyu içeren bilinç değildir. Bize, bazı böceklerin veya hayvanların ultraviyole ve kızıl ötesi renkleri algıladığı söylenir; keza, aynı hayvanlar bizim duymadığımız sesleri duyabilir; hatta bazı hayvanlar, bizim beş duyumuzdan çok farklı altıncı bir duyuya da sahip olabilir. Şüphesiz, bütün bunlar, bizim sahip olduğumuz duyumlardan farklıdır. Fakat yine de, bunlar duyumdur. Keza, mistik bilinç için herhangi bir duyum diye bir şey sözkonusu değildir. Ayrıca, o herhangi bir kavram veya düşünce ihtiva etmez. O, duyuşal-entelektüel bir bilinç değildir. Bu bakımdan, o, duyuşal ya da zihinsel herhangi bir unsura dayalı olarak tasvir veya tahlil edilemez ve bunlarla bütünüyle kıyaslanamaz.

Mistiklerin, sürekli, tecrübelerinin “tarif edilemez” (ineffable) olduğunu söylemelerinin nedeni işte budur. Tüm dillerdeki sözcükler, duyuşal ve zihinsel bilincimizin ürünüdür ve bu bilincin unsur veya oluşumlarını ifade ve tasvir eder. Ancak, bu unsurlar, (duyguların belirsiz istisnaları ile) mistik bilinçte bulunmadıkları için, onu herhangi bir sözcükle tasvir etmenin imkânsız olduğu anlaşılır. Buna rağmen, mistikler, tecrübelerini dolaylı bir şekilde tasvir eder ve aynı zamanda kullandıkları sözcüklerin yetersiz olduğunu söylerler. Bu durum, mistisizm felsefesi için ciddi bir sorun ortaya çıkarır; ancak, burada bu mesele üzerinde durmamız mümkün değildir.

Ayrıca, mistik bilincin duyuşal ve zihinsel bilinçle kıyaslanamamasının nihai sebebi, rüyetleri (visions), sesleri (voices), telepati, önceden bilme (Precognition), ve kehaneti (clairvoyance) mistik kategorinin dışında tutmak zorunda olmamızdır. Bir kimsenin, Hz Meryem ile ilgili bir rüyet gördüğünü varsayalım. Onun gördüğü şey, beyaz tenli, mavi kıyafetli, altın haleli, vs bir kadın şeklindedir. Fakat bunların tamamı imajlar (görüntü) veya duyumlardır. Dolayısıyla, bunlar duyuşal ve zihinsel bilincimizin unsurlarından ibarettir. Aynı durum sesler için de geçerlidir. Veya bir kimsenin, komşusunun öleceğine ilişkin önceden bir bilgiye sahip olduğunu varsayalım. Bizim, ölmüş bir insan ve tabut hakkında sahip olduğumuz bilginin kısımları, duyuşal ve zihinsel bilincimizin unsurlarından oluşur. Tek fark, bu sıradan unsurların, gerçekleşmeyeceğini düşündüğümüz, alışkın olmadığımız bir şekilde düzenlenmiş olmasıdır; dolayısıyla, eğer onlar vuku bulursa, normal olmadıkları görülür. Bazen de öyle olur ki, bu tür unsurlar yukarıda bulutların içerisinde, belki de, insana benzer kanatlı varlıklarla kuşatılmış bir kadın sureti oluşturacak şekilde alışılmadık bir biçimde bir araya getirilir; bunlar hiç de farklı bir bilinç türü oluş-

turmaz. Keza, tıpkı herhangi bir tür duyuşal unsurun mistik bilincin dışında olması gibi, kavramsal unsurlar da dışındadır. Sözelimi, mistik bilinçteki düşüncelerin alışık olduğumuz şeylerden farklı olması değildir. Mistik bilinç kendi içinde düşünce diye bir şey barındırmaz . Şüphesiz mistik, tecrübe bittikten sonra düşüncelerini ifade eder ve duyuşal-zihinsel bilincine tekrar döndüğü zaman onu hatırlar. Fakat tecrübenin kendisinde hiçbir düşünce yoktur.

Eğer herhangi bir kimse, çoğumuz tarafından tam olarak kavranamadığı ve hayal edilemediği için, duyumlar, imajlar ya da düşünceler olmadan bir bilinç türünün mevcut olamayacağını düşünürse, şüphesiz, çok akılsızca davranır. O, bu muazzam evrenin olanaklarının, sınırsız mekânda yüzen küçük bir toz zerresinin üzerinde dolaşan orta düzeydeki insanî böceklerin beyinlerince hayal edilebilen ve anlaşılın şeylere hasredildiğini zannetmektedir.

Öte yandan, mistik bilinci harikulâde ve doğüstü olduğunu varsaymanın hiç bir nedeni yoktur. Şüphesiz, o, bizim sıradan bilincimiz gibi evrimin doğal süreci tarafından oluşturulmuştur. Onun birkaç nadir insanda bulunması, hakkında bol miktarda delil bulunan psikolojik bir olgudur. Onun psikolojik bir olgu olarak mevcudiyetini reddetmek veya ondan şüphe etmek, saygı duyulacak bir görüş değildir. Bu bir cehalettir. Mistik bilincin kendi dışında herhangi bir değer ya da anlam ve öneme sahip olup olmaması önemli değildir; şüphesiz, bunlar kanâat farklılıkları ile ilgili makul sayılabilecek sorunlardır. Bu türden bilincin nispeten nadir olması nedeniyle, onun anormal psikoloji düzeyine koyulması gerekmez.

Mistisizmin Özü

Ben burada, mistisizmi, mistik tecrübeler dünyanın farklı bölgelerinde, farklı çağlarda ve farklı kültürlerde belli yönlerden farklı özelliklere sahip olmasına rağmen, yine de müşterek bazı aslı özelliklere sahip bir faraziye olarak ele alacağım. Ayrıca, ortak özelliklerin daha aslı ve önemli, farklılıkların ise, daha çok sunî ve oldukça önemsiz olduğunu kabul edeceğim. Bu varsayım, sadece, mistikler tarafından kendi tecrübeleri hakkında yapılan ve tüm dünyadan toplanan tasvirlerin ayrıntılı deneysel bir incelemesiyle kesin olarak doğrulanabilir. Fakat mistisizm lehindeki aşağıdaki sayfalarda görülecek olan delillerin, akli başında olan herhangi bir kimseyi ikna etmek için yeterli olduğuna inanıyorum.

En önemlisi, en yüksek (aslı) düzeyde yaşanmış mistik tecrübelerin paylaştığı, ve nihâi tahlilde, onları tanımlayan ve diğer tecrübelerden ayıran temel nitelikler,

onların ne duyuların ne de aklın nüfuz edebildiği tüm eşyadaki duyusal olmayan nihaî bütünlük, birlik ve Bir hakkında kavrayışı içermesidir. Başka bir ifadeyle, o, bizim duyusal-zihinsel bilincimizi bütünüyle aşar.

Aslı düzeyde yaşanan mistik tecrübenin, Bir`in doğrudan kavranması olduğuna ciddi bir şekilde dikkat çekilmelidir. Kaydedilen tecrübelerin pek çoğu bu temel nitelikten yoksundur, fakat yine de başka mistik özelliklere sahiptir. Bunlar, aslı düzeyde yaşananlardan yansıma olduğunu söyleyebileceğimiz sınır durumlarıdır. Onların, bazı filozofların “aile benzerliği (family resemblance)” demeyi tercih ettiği öz ile olan ilişkisi vardır.

Açıklamamızın bu aşamasında şuna da dikkat etmek gerekir ki, her ne kadar açıklamamızın bu aşamasında, mistik tecrübeden Birliğin kavranması şeklinde söz etmiş olsak da, tıpkı Plotinos ve başka bir çokları gibi, Hindû ve Budist kültür mistikleri de genellikle bunun yanlış olduğunu, zira, özne ile nesne arasında bölünmeyi öngördüğünü kabul ederler. Tam tersine, Birin tecrübe edildiğini söylemeliyiz. Nitekim, Plotinos şöyle yazar: “Görmekten bahsetmemeliyiz, tersine gören ve görülen yerine doğrudan doğruya salt Birlik`ten söz etmeliyiz; zira, bu görme biçiminde ne biz ayırım yaparız ne de iki diye bir şey vardır. Ama biz, bu konuyu daha sonraya bırakacağız, ve daha uygun olacağı için birlik tecrübesinden bahsedeceğiz.

Dışa Dönük Mistisizm

Mistik tecrübenin iki farklı ana türe ayrıldığı ve her iki türün tüm yüksek kültürlerde mevcut olduğu görülür. Birine dışadönük mistik tecrübe, diğerine içedönük mistik tecrübe denebilir. Her ikisi de Bir`in kavranışıdır, ancak, onlar buna farklı yollarla ulaşır. Dışadönük yol, dışarıya ve fiziksel duyular vasıtasıyla dış dünyaya bakar ve Bir`i orada bulur. İçedönük yol, murakabeyle içe döner ve Bir`i benliğin özünde insan şahsiyetinin merkezinde (bottom) bulur. İçebakış hem mistisizm tarihinde hem de insanlığın düşünce tarihinde, önem açısından dışa dönük mistisizme nispetle genel olarak, daha önemli bir yere sahiptir. İçedönük yol, mistisizm tarihinde, ana yol; dışadönük yol talî yoldur. Dışa dönük mistisizme kısaca değinip geçeceğim, ve bu yazının ana konusu olarak içedönük mistisizmi ele alacağım.

Dışadönük mistik fiziksel duyularıyla, bizim dışımızdaki ağaç, tepe, masa ve sandalyelerden oluşan aynı dünyayı algılamayı sürdürür. Ancak, o bu nesnelere, Birliğin kendileri vasıtasıyla parladığı şekli değişmiş şey olarak görür. O, sıradan

duyu algılarını kapsadığı için, bölüm (4)³'te verilen tanımı kısmen gerçekleştirir. Bunun tam olarak gerçekleşmesi için içedönük tecrübeyi beklemeliyiz. Dışadönük tecrübe hakkında tarihten iki kısa örnek vereceğim. Büyük Katolik mistik Meister Eckhart (1260 – 1329) şöyle der: “Burada, [yani, bu tecrübeye,] otların yaprakları, ağaçlar, taşlar ve tüm eşya Bir`dir. . . . İnsan ne zaman saf anlama içinde olur? O, ne zaman bir şeyi başka bir şeyden ayrılmış olarak görürse, o zaman. O, ne zaman salt anlamanın üstüne çıkar? İnsan her şeyi her şeyde gördüğünde, salt anlamanın üzerine çıkar.

Bu iktibasta, Eckhart`a göre, birtakım şeyleri ayrı ve farklı; yani, ot, ağaç ve taşları üç ayrı şey olarak görmenin duyusal-zihinsel bilincimizin işareti olduğunu belirtmeliyiz. Zira, Eckhart`ın “anlam” sözcüğü kavramsal akıl anlamına gelir. Fakat bir kimse duyusal-zihinsel bilincin ötesinde mistik bilince geçerse, bu durumda, o bu üç şeyi “tek bir” varlık olarak görür. Bununla birlikte, bu dışa dönük tecrübeye, şeyler arasındaki ayırımların bütünüyle ortadan kaybolmadığı açıktır. Şüphesiz, Eckhart`ın kastettiği şey onun, bu üç şeyi ayrı ve farklı olarak, ama aynı zamanda da ayrı değil de özdeş görmesidir. Farklı olmalarına rağmen, otlar taşlarla, ve taşlar ağaçlarla özdeşdir. Bu durumu yorumlayan Rudolph Otto, aynı anda beyaz beyaz olarak ve siyah da siyah olarak kaldığı hâlde, birinin sanki şöyle dediğini iddia eder: Siyah tıpkı beyaz gibidir, beyaz da tıpkı siyah gibidir. Elbette, bu tam bir paradokstur. O gerçekten çelişkilidir. Öyle ki, bu paradoksal durumun, mistisizmin ortak özelliklerinden biri olduğunu düşünebiliriz. Dolayısıyla, bunun mantıken imkânsız olduğunu söylemenin bir faydası yoktur ve biz a priori dayanaklara dayalı olarak ikna edici delileri araştırmayı reddetmedikçe bu türden bilinç varolamaz.

Bazı mistiklerin, basitçe Bir dedikleri şeyi, diğer mistikler genellikle Tanrı`yla özdeşleştirir. Bundan dolayı, Jakob Böhme`nin (1575 – 1629), Eckhart`ın yaptığı gibi, otlar, ağaçlar ve taşlar hakkında aynı şeyi söylediğini, fakat onların hepsine Bir demek yerine, Tanrı dediğini görürüz. Aşağıdaki ifade onun tecrübelerinden biriyle ilgilidir: “Ruhum bu aydınlıkta bütün eşyaya nüfuz etti ve bütün yaratıklara garkoldu ve ben çayır çimenlerde Tanrı`ya şahit oldum.”

Dışadönük tecrübe türünün, içedönük tecrübeye giden bir çeşit geçici konak olduğu iddia edilir. Zira, içedönük tecrübe, bütünüyle duyu dışı ve zihin dışıdır. Buna karşılık, dışa dönük tecrübe fiziksel cisimleri algıladığı sürece duyusal-zihinseldir,

3. W. T. Stace ed., *The Teachings of the Mystics*, New York: New American Library of World Literature, 1960 adlı kitabın 4. bölümü.

fakat onları “tamamen bir” olarak algıladığı sürece de duyuşal ve zihinsel değildir.

Dışadönük bilinçle ilgili bu kısa izahı, onun, şekil değiştirmiş ve nihaî bir varlıkla birleşmiş olarak, âlem hakkında bir algılama olduğunu söyleyerek özetleyebiliriz. Bazı kültürlerde bir olan varlık Tanrı`yla özdeşleştirilir; ve Tanrı cisimlerin deruni özü olarak kavrandığı için, bu tür tecrübe panteizme yol açar. Fakat bazı kültürlerde, sözelimi, Budizm`de, birlik asla Tanrı olarak yorumlanmaz.

İçedönük Mistisizm

Bir kimsenin kendi bilincini fiziksel duyuşlara kapayabildiğini varsayalım. Bazı duyuşlarla ilgili olarak, yani, görme, işitme, tatma ve koklama, bu varsayımın kolay olacağı düşünülebilir. Bir kimse gözlerini kapayabilir, kulaklarını tıkayabilir, ve burnunu tutabilir. Bir kimse ağzına hiçbir şey almayarak tat alma duyuşundan uzak durabilir. Fakat söz konusu şahıs, fiziksel duyuşları böyle basit bir şekilde durduramaz. Keza, organik duyuşlardan kurtulmak daha da zordur. Bununla birlikte, bir kimse, dokunma duyuşu ile ilgili (tactual) ve organik duyuşları bir şekilde bilinç dışına, muhtemelen bilinçsizliğe itmenin mümkün olabileceğini varsayabilir. Bildiğim kadarıyla, mistikler, burunlarını tutma ve kulaklarını tıkama gibi müptezel (ignominious) seviyeye inmezler. Benim tek amacım, tüm duyuşları yok etmeyi tasarlayanın mümkün olduğunu, ve başka mistiklerin bunu bir şekilde yaptıklarını iddia ettiklerini göstermektir.

İmdi, bu yapıldıktan sonra, tüm duyuşal imajları (görüntü) zihnimizden çıkarıp atmaya çalışacağımızı varsayabiliriz. Bu çok zordur. Pek çok insan, hiçbir şey tasavvur etmemeye çalışırken, bilinçte yüzen belirsiz imajlarla karşılaşabilir. Diyebiliriz ki, tüm imajları bastırmak mümkündür. Nihayet diyelim ki, tüm düşünme ve akıl yürütmeyi durdurabildik. Duyum, imaj ve düşüncelerin bütün empirik muhtevalarından kurutulduktan sonra, muhtemelen bütün duygulanım, arzu ve iradeler de gözden kaybolacaktır; zira, bunlar normal olarak sadece bilişsel muhtevanın eklentileri olarak bulunurlar. Öyle ise, bilinçten geriye ne kalacaktır? Ne olacaktır? Bilincin bütün unsurları yok olunca, bizzat bilincin çökeceğini, dolayısıyla, öznenin ya uykuya dalacağını ya da bilinçsizliğe gömüleceğini varsaymak doğal bir şeydir.

İmdi, durum öyle olmaktadır ki, bilincin bütün empirik muhtevasının topyekün bastırılması, açıkça konuşmak gerekirse, içe dönük mistiğin ulaşmak istediği şeydir. Dolayısıyla, içe dönük mistiğin iddia ettiği şey şudur: Gerçekleşen şey, tüm bilincin gözden kaybolması değil, fakat sadece sıradan duyuşal-zihinsel bilincin yok olması

ve onun yerini bilincin bütünüyle yeni bir türünün, yani, mistik bilincin almasıdır. Doğal olarak biz, şimdi bu yeni bilincin herhangi bir şekilde anlaşılıp anlaşılamayacağı soruyoruz. Ancak, bu zor soruyu cevaplamaya girişmeden önce, mistiklerin, duyuşal-zihinsel bilinçlerinden kurtulmak amacıyla duyuşal imajları ve düşünmeyi baskı altına almak amacıyla kullandıkları yöntemlerden bahsetmek için, kısa bir süre konudan ayrılmayı düşünüyorum. Hindistan`da Yoga teknikleri vardır; ve Hıristiyan mistikleri de Katolik manastırlarında kendi yöntemlerini geliştirmişlerdir. Sonuncular, kendi tekniklerine genellikle “dua” derler, fakat bu dua Tanrı`dan bir şeyler isteme anlamında sıradan bir dua değildir; bu dua daha çok, genellikle zannedildiğinden farklı olarak, Yogilerin “tefekür” ve “yoğunlaşma”larına benzer. Bu konu burada detaylı olarak tartışılmayacak kadar geniş bir konudur. Fakat sadece iki temel örneği zikredeceğim.

Samadhi⁴ (samadhi mistik bilincin Hintçe adıdır) `yi gerçekleştirmeye çalışan Hint yogilerinin yaptığı nefes alma alıştırmalarını Herkes duymuştur. Bu özel nefes alıp verme yöntemi nedir? Ve onunla neyin başarılacağına inanılır? Anladığım kadarıyla, bu mesele ile ilgili kuram şöyle bir şeydir: Güçlü bir irade eylemiyle tüm duyumsama, hayal etme ve düşünmeyi durdurmak pratik olarak neredeyse imkânsız ya da en azından çok zordur. Bununla beraber, buna çok yakın olan durum, bir kimsenin dikkatini bir noktaya veya bir nesneye yoğunlaştırmasıdır; böyle bir durumda, diğer tüm zihinsel içerikler çekilir ve bilincin tek hedefinden başka hiçbir şey kalmaz. Eğer bu yapılabilirse, sıradan bilincimiz için çelişki kaçınılmaz olduğundan dolayı, bizzat bu tek nokta gözden kaybolacak, ve geride bilincin sadece tek bir noktası kalınca, ona zıtlık oluşturacak hiçbir şey var olmayacaktır.

O hâlde, mesele şudur: Biz hangi tek şey üzerinde yoğunlaşacağız? Bunun basit bir şekli kişinin kendi nefes alıp verişine yoğunlaşmasıdır. Benim öğrendiğim belli basit kurallar şunlardır: İlk olarak, insan sırtını ve boynunu dik tutarak uygun bir fiziksel konumda durmalı; daha sonra, yavaşça, düzgün bir şekilde ve hafifçe nefes alıp vermeli; tüm dikkatini buna yoğunlaştırmalı ve başka hiçbir şey düşünmemelidir. Öyle sanıyorum ki, bazı istekli kimseler, nefeslerini, 1, 2, 3, . . . 10`a kadar sayar ve daha sonra tekrar saymaya başlar. Bu işleme, arzu edilen neticelere ulaşana kadar devam edersiniz.

İkinci yöntem, insanın, bazı sözlerin kısa formüllerini (evrad) zihninden, bu

4. Samadhi birlik bilincine varmaktır. Tüm ikiliklerin, yani, özne ve nesnenin ortadan kalkarak “Bir” olduğu; bireysel benliğin evrensel bilinç ile birleştiği durumdur (C.K.).

sözler anlamlarını yitirene kadar defalarca tekrar etmesidir. Şüphesiz, zihin, onlar anlam taşıdığı müddetçe, bu anlam düşüncesiyle meşgul olur. Bununla beraber, bu sözcükler anlamsız hâle geldiğinde, bilinçte tekdüze kesin imajlar dışında geriye hiçbir şey kalmaz, ve ayrıca, bir kimsenin nefes alıp vermesine ilişkin bilinç gibi şeyler de gözden kaybolur. Bu yöntemle, şair Tennyson`ın ortaya attığı görüş arasında ilginç bir bağlantı vardır. Tennyson, çocukluğundan itibaren sık sık mistik tecrübe yaşamıştır. Bu tecrübeler, ona, gayret sarf etmeden ve çabalamadan kendiliğinden geliyordu. Fakat o, kendi ismini kendi kendine tuhaf bir işlemle defalarca tekrarlamak suretiyle, isteyerek sebep olduğu garip bir vâkıdan bahseder. Onun kendi prosedürüne ilişkin bir kuramı kavrayacak kadar mistisizmi incelediğine ilişkin hiçbir şey bilmiyorum; bu prosedürün, tek noktaya yöneltilmesi gereken dikkatin odağı olarak hizmet eden ve sürekli tekrarlanan ses imajı olması muhtemeldir.

Bu, başka bir tuhaf düşünceye götürür. Öyle sanıyorum ki, bir sözü sürekli olarak tekrarlama prosedürünü takip eden mistikler, birtakım dinî sözcükler demetini, sözgelimi İncil`den bir ayeti veya bir ilâhîyi (psalm) tercih ederler. Muhtemelen, onlar bu yüceltici ve ilham verici sözcüklerin kendilerini ilâhî olana çıkaracağını tasavvur ederler. Fakat Tennyson`ın prosedürü, herhangi bir saçma sözcüğün bile aynı görevi göreceğini ima eder. Dolayısıyla, bunun genel yoğunlaşma kuramıyla uyum içinde olduğu görülür. O, diğer zihinsel içeriklerin hepsinden kurtulmaya yardım etmesi koşuluyla, tek bir yoğunlaşma noktası olarak, ister birinin nefes alıp vermesi, ister kendi adını anması ya da kendine odaklanması veya ister başka herhangi bir şeye odaklanması olsun, neyin tercih edileceği önemli değildir.

Mistiklerin, manevî eğitimle ilgili olarak sürekli ısrar ettikleri diğer bir nokta, onların “terk” (detachment) dedikleri şeydir. Bu husustaki vurgular, tıpkı Hinduizm ve Budizm`de olduğu gibi Hıristiyanlık`ta da pek çoktur. Araştırılan şey, istekleri terk etme, istek veya her ne şekilde olursa olsun ben merkezli isteklerin hepsini kökünden söküp atmadır. Bu konu ile ilgili pozitif psikoloji büyük güçlükler ortaya koyar. Hıristiyan mistisizminde terk düşüncesinin bencilliğin veya egoizmin yok edilmesi, özellikle gururun kökünden sökülüp atılması ve mutlak tevazuun kazanılması anlamlarına geldiğinde ısrar edilerek, o genellikle dinî ve ahlâkî bir tutum olarak gösterilir. Terk, Hıristiyan mistisizminin dışında genellikle bu özel bakış açısına sahip değildir. Ancak, tüm kültürlerin mistisizminde, duyular ve duyusal imajlarla ilgili arzulardan sıyrılma vurgulanır.

İmdi, biz temel meseleye döneceğiz. Duyusal-zihinsel bilincin mistik bilinçle

tam olarak yer değiştirdiğini varsaydığımızda, bu konuyla ilgili literatürlerde bu bilinç hakkında onun neye benzediğine ilişkin bize bir fikir verecek herhangi bir tasvir bulabilir miyiz? Cevap şudur: Mistikler sık sık tecrübelerinin anlatılamaz ve tarif edilemez olduğunu söylemelerine rağmen, fiiliyatta onları genellikle anlatırlar, dolayısıyla, literatürde bol miktarda bunu betimleyici ifade ile karşılarız. Bu ifadeler, genellikle son derece kısadır; yani, muhtemelen, sadece üç veya dört satırdır. Keza; genellikle, onlar dolaylıdır ve birinci tekil şahıs kipinde değildir. Mistikler, büyük ölçüde, doğrudan kendilerinden bahsetmekten kaçınırlar.

Burada, Mandukya Upanişad`da bulunan meşhur bir tasviri aktaracağım. Upanişadların üç bin ya da iki bin beş yüz yıl önce Hindistan`da, yaşayan meçhul kahinlerin (seer) çalışmalarından oluştuğu varsayılır. Bunlar, mistisizme ilişkin dünyadaki en eski kayıtlar olarak kabul edilir; ve maneviliğin erişilemez derinlikleri hakkındadır. Bu kayıtlar doğuda, uzun çağlar boyunca milyonlarca insan için, manevî hayatın yüce kaynağı olagelmekte ve bunu sürdürmektedir. Mandukya içedönük mistik bilinç hakkında şunları söyler: “O, duyuların, kavrayışın ve tüm ifadelerin ötesindedir. . . O, dünya ve kesrete ilişkin şuurun tamamıyla yok edildiği saf birlik bilincidir. O ifade edilemeyen huzurdur. O en yüksek iyidir. O ikincisi olmayan Bir`dir. O Ben`dir.”

Burada anlatılanlar, bu pasajı üstün körü geçmemizi değil, fakat cümle cümle dikkatlice tetkik etmemizi gerektirir. İlk cümle, bize bu tecrübenin sadece ne olmadığını söyleyen olumsuz bir cümledir. O, “duyular ve kavrayışın ötesinde”dir. Bu, onun duyusal-zihinsel bilincin dışında olduğunu söylemektir; dolayısıyla, onda, duyular veya duyusal imajlarla ve kavramsal düşünceyle ilgili hiçbir unsur yoktur. Burada, bu olumsuz ifadelerden sonra gelen ifade şudur: “O, çoklukla ilgili idrakin yok edildiği birlik bilincidir.” Bundan dolayı tecrübenin özü, farklılaşmamış birlik, yani, dahilî hiçbir bölünmenin ve çeşitliliğin olmadığı teklilik veya bütünlük olarak tanımlanır.

Ben burada bir Hindü kaynaktan alıntı yaptım. Fakat tamamen aynı olan şeyi Hıristiyan mistisizminde de bulabiliriz. Sözgelimi, büyük Flemenk mistik Jan van Ruysbroek, (1293 – 1381) “Tanrı`yı görme” (the God-seeing man) dediği durumla ilgili olarak “onun ruhunun farklılaşmadığını ve ayırimsız olduğunu, bundan dolayı birlikten başka bir şey hissetmediğini” söyler. Biz, inançlı Katoliklerin pek çok sözünün, kadim Hindûlarınkiyle özdeş olduğunu görüyoruz; dolayısıyla, onların aynı tecrübeyi anlattıklarından niçin şüphe edildiğini anlayamıyorum. Tecrübenin

özünün sadece Hıristiyanlık ve Hinduizm`de değil, her yerde, farklılaşmamış birlik olduğunu görürüz, fakat her kültür ve din onu kendi iman esasları ve doğmalarına dayalı olarak yorumlar.

“Farklılaşmamış birliğin” kavramsal bir düşünce olduğu itirazında bulunulabilir, ve bu, “tecrübe kesinlikle zihinsel değildir” ifademizle çelişir. Cevap şudur: Tecrübe yaşandıktan sonra, tekrar hatırlandığı zaman, “Bir,” “birlik,” “farklılaşmamış,” “Tanrı,” “Nirvana,” vs. gibi kavramlar ona tatbik edilir. Bizzat tecrübe esnasında ona hiçbir şey tatbik edilemez.

Upanişadlar`ın bu pasajı farklılaşmamış birliğin “Ben” olduğunu söylemektedir. Niçin böyle? Bu birlik Ben`le Niçin özdeşleştirilir? Cevap açıktır. Biz sıradan, gündelik bilincimizin ben`i ya da tam kendisiyle işe başladık. O, neyin tamıdır? O, çeşitli duyuların, düşüncelerin, arzuların . . . , tam`ı veya tamam`ıdır. Fakat zihin, salt bu çokluk değildir. Bu farklı unsurlar, bir birlik içinde, yani, tek bir zihin ya da ben içinde bir arada tutulur. Farklı unsurların içinde bulunduğu bir birlik olmaksızın, çokluk kavranamaz, yani, bir mekânda pek çok objenin olması gibi. İmdi, Upanişadlar`a göre, çeşitli içeriklerin tamamını benin bu birliğinden boşalttığımız zaman, geride kalan şey, benin birliği, yani, aslı birliğin küçük içerikleridir. Ve bu da bendir. Upanişadlar bundan daha öteye geçer. Onlar, bu bireysel beni daima Evrensel Ben, yani, evrenin ruhuyla özdeşleştirir. [. . . Fakat] şimdilik, senin saf egonu ya da benim saf egomu bireysel bene dayalı olarak tasavvur etmeyi sürdürebiliriz. Farklılaşmamış birliğin, saf benlik olduğu düşünülür.

Okurun dikkatini, bu durumla ilgili birkaç hususa çekmek durumundayım. Her şeyden önce, bu yaklaşım, David Hume`un “ben”le ilgili meşhur paragrafındaki ifadeleriyle tamamen çelişir. Hume, iç gözlem yoluyla kendi içine bakıp, ben, kendi ve ego denen şeyi aradığında, gözlemleyebildiği tek şeyin çeşitli duyum, imaj, düşünce ve duygular olduğunu söylemiştir. Hume, içeriklerinden ayrı olarak herhangi bir ben, yani, saf ben diye bir şey gözlemleyememiştir ve “ben”in bir kurgu olduğu, gerçekten var olmadığı sonucunu çıkarmıştır. Fakat diğer yandan, mistiklerin tüm dünyadan elde ettikleri geniş tecrübî deliller kümesi, Hume`un psikolojik gerçeklik hakkındaki bir meselede açık bir şekilde yanıldığını ve zihinsel içeriklerin tamamını bir yana atıp geride kalan beni bulmanın ve bunu tecrübe etmenin mümkün olduğunu alenen ortaya koymaktadır. Bu delilin, benin, bir “nesne” ya da bir “cevher” olduğunu ifade etmesi gerekmez; ama onun, saf bir birlik ve Kant`ın benin “aşkın birliği” olarak adlandırdığı varlık türüne işaret ettiği kabul edilebilir.

Dikkat çekilmesi gereken diğer bir husus şudur: Bu yeni bilinç türüne ilişkin açıklama bütünüyle paradoksaldır. Bu paradoksu ortaya çıkarmanın tek yolu, bilinç içerikleri yok olduğunda, burada bıraktığımız şeyin, hiçbir objeye sahip olmayan bir çeşit bilinç olduğunu göstermektir. O herhangi bir şey hakkında bir bilinç değildir; fakat o, yine de bilinçtir. Zira, sıradan günlük bilincimizin içerikleri olan renk, ses, arzu ve düşünceler, bilincin objeleri mesabesinde; öyle ki, bu içerikler yok olduğunda bu objeler de yok olur. Hatta denilebilir ki, mistiklerin bu bilinci, bilinç hakkında bir bilinç de değildir; çünkü bu durumda, farklılaşmamış birlik düşüncesiyle bağdaşmayan bir ikilik (duality) olurdu. Hindistan`da, ona saf bilinç denir. “Saf” sözcüğü, aşağı yukarı Kant`ın kullandığı gibi, “herhangi bir tecrübî içerikten yoksunluk” anlamında kullanılır.

Paradoksun diğer bir yönü, bu saf bilincin aynı zamanda hem olumlu hem olumsuz; hem bir şey hem hiçbir şey; hem doluluk hem boşluk olmasıdır. Olumlu yön, onun gerçek ve olumlu bir bilinç olmasıdır. Ayrıca, tüm mistikler onun mahzâ huzur, güzellik, neşe ve mutluluk olduğunu tasdik eder; bundan dolayı o, doğrudan etkileyici bir güce sahiptir. Hıristiyanlar, ona “tüm kavrayışı aşan Tanrı`nın huzuru,” Budistler ise, Nirvana der. Fakat o, her ne kadar bu olumlu niteliğe sahip olsa da, zihni tüm obje ve içeriklerinden boşalttığımızda, arda kalan hiçbir şeydir demek, kesinlikle uygundur. Bu, paradoksun olumsuz yanıdır. Geri kalan, salt Boşluktur. Bu, tüm mistik literatürlerde tamamen kabul edilir. Mahayana Budizm`inde, mistik bilinçle ilgili mutlak boşluğuna, Boşluk (Void) denir. Hıristiyan mistisizmde, tecrübe Tanrı`yla bir tutulur. Ve bu, Eckhart ve diğerlerinin, Tanrı ya da Ulûhiyet saf Hiçlik, “boşluk” veya “çöl”dür (desert) vs. demelerine neden olur. Genellikle, paradoksun iki yanı metaforlarla ifade edilir. Olumlu yanla ilgili en yaygın metafor aydınlık; olumsuz yanla ilgili metafor karanlıktır. Bu, Tanrı`nın karanlığıdır. Tıpkı, fizikî karanlıkta tüm ayırımların gözden kaybolması gibi, onda tüm ayırımlar gözden kaybolduğu için, ona karanlık denir.

Şöyle dememeliyiz: Burada sahip olduğumuz şey karanlık içinde bir ışıktır. Zira, bu, paradoks olmayacaktır. Paradoks, ışığın karanlık ve karanlığın ışık olmasıdır. Bu ifadeyi, farklı kültürlerin literatürlerinden yola çıkarak büyük ölçüde desteklemek mümkündür. Biri Hıristiyanlıktan diğeri Budizm`den, yani, dünyanın her yerindeki Tibet Budizminden iki örnek vereceğim. Hıristiyan Dionysius The Areopagite, Tanrı`dan, “kendi zifiri karanlığında tüm görkemiyle parlayan göz kamaştırıcı bulanıklık (obscurity)” olarak bahseder. Keza, Tibetlilerin ölümler kitabı, aynı para-

doksu “Boşluğun parlak ışığı” olarak ifade eder. Dionysius`ta, bu bulanıklığın ya da karanlığın parlaklık olduğunu görürken, Tibetlilerin kitaplarında, Boşluğun bizzat parlak ışık olduğunu görürüz.

Mistisizm ve Din

Mistisizm hakkında yazan pek çok yazarın, mistik tecrübeyi dinî bir tecrübe, ve mistisizmi de ister istemez dinî bir fenomen olarak kabul ettiği görülür. Onlar, mistisizmi ve dinî mistisizmi bir ve aynı şey saydıkları izlenimi verirler. Fakat bu durum, doğruluktan çok uzaktır. Mistisizm ve din arasında önemli bir bağın olduğu doğrudur; fakat bu bağ, pek çok yazarın düşündüğü gibi, ne öyle çok doğrudan ve yakından ne de basit bir biçimde kabul edilebilecek açık bir gerçektir.

Mahiyeti itibariyle ve tek başına düşünüldüğünde, mistik tecrübenin hiç de dinî bir olgu olmadığı ve onun dinle olan bağının talî ve hatta tesadüfî olduğunda ısrar etmenin birtakım dayanakları vardır. İlk önce, eğer mistik tecrübe, Tanrı, Mutlak veya evrenin ruhuyla özdeşleştirilen tüm akli yorumlardan soyup çıkarılacak olursa, geri kalan şeyin sadece farklılaşmamış birlik olduğu açıktır. Şu hâlde, farklılaşmamış birliğin dinî bir yönü var mıdır? Cevap ilk başta, “kesinlikle yok” şeklinde gözüktür. Aslında farklılaşmamış birliğe ilişkin dinî hiçbir şeyin bulunmadığı ortadadır.

Teistik Batı dinleri Hıristiyanlık, Yahudilik ve İslam`da, farklılaşmamış birlikle ilgili tecrübe, “Tanrı`yla birlik” olarak yorumlanır. Fakat bu bir yorumdur ve bizatihî tecrübe değildir. Şüphesiz, Avilalı Azize Teresa gibi bazı Hıristiyan mistikleri sadece “Tanrı`yla birlik” tecrübesi yaşadıklarından bahsederler, ama farklılaşmamış birlik hakkında konuşmazlar. Sözgelimi, Azize Teresa, tecrübe ve yorum arasında ayırım yapabilecek kadar analitik bir zihne sahip değildir. Fakat Eckhart ve Ruysbroek gibi, daha çok analitik zihne sahip diğer Hıristiyan mistikleri farklılaşmamış birlikten söz ederler.

Değişik kültürlerde, aynı tecrübe hakkında tamamen farklı yorumların yapılması gerçeği, bu mülâhazaların oldukça önemli olduğunu gösterir. Farklılaşmamış birlik, Eckhart ve Ruysbroek tarafından Üçlü Tanrı anlayışına dayalı olarak yorumlanır, fakat Mutasavvıflar (Islamic mystics) tarafından İslamın tek Allah`ı ve Vedantistlerin önde gelen okulu tarafından da, daha ziyade şahsî olmayan bir Mutlak olarak yorumlanır. Keza, Budizme geldiğimizde, tecrübenin hiçbir biçimde bir Tanrı olarak yorumlanmadığını görürüz. Budiste göre, farklılaşmamış birlik, Boşluk (Void) veya Nirvanadır. Buda, Yüce bir Varlığın mevcudiyetini bütünüyle reddeder. Budizm`in

ekserî ateistik olduğu söylenir. Keza, Budizm hakkındaki bu tasvir ister doğru ister yanlış olsun, durum kesinlikle şöyledir: Ateistik bir mistisizm ve herhangi bir dinî kisveye bürünmemiş yalın mistik tecrübe var olabilir.

Bu gerçekler göz önünde bulundurulduğunda, şöyle bir problemle karşılaşırız: İstisnalar hariç, mistisizm genellikle niçin birtakım dinî şekillere bürünür, belli bir dinî kültürle bağlantı içinde bulunur ve belli dinlerin bir parçası olur? Öyle sanıyorum ki, bu durumun başlıca nedenleri şunlardır.

İlk olarak, içedönük mistik tecrübenin henüz bahsetmediğim çok önemli bir özelliği vardır. “Yavaş yavaş tükenme” (melting away) tecrübesiyle, bir kimsenin kendi bireyselliğinin Sonsuzluğuna atıfta bulunurum. “Yavaş yavaş tükenmek,” “yok olmak,” (fading away) “ölmek” (pass away) gibi tabirler Hıristiyanlık, İslam, Hinduizm ve Budizmin mistik literatürlerinde bulunur. Mutasavvıflar arasında bunun özel, teknik bir terimi vardır. Ona, fena denilir. Bunun bir çıkarım, yorum, kuram veya spekülasyon olmadığına ısrar edilmelidir. O, gerçek bir tecrübedir. Bireyler, mevcut hâliyle, Sonsuz içinde yavaş yavaş yok olan kendi bireyselliklerinin tükenişini doğrudan tecrübe ederler. Bunu belgelerle kanıtlamak için, Eckhart, Upanişadlar ve mutasavvıflardan alıntı yapabiliriz. Ancak, bu meseleyi modern bir okura, modern bir yazardan alıntı yaparak daha iyi tanıtılabileceğim kanaatindeyim. Tennyson`ın sık sık mistik tecrübe yaşadığı gerçeğine daha önce atıfta bulunmuştum. William James, Tennyson`ın mistik tecrübeler hakkındaki açıklamalarını, *The Varieties of Religious Experience* adlı kitabında aktarmıştır. Tennyson, “mistik tecrübenin, birden bire yoğun benlik bilincinin dışına çıkma, bizzat benliğin çözülmesi ve sınırsız varlığın içinde yok olması. . . , kişiliğin kaybolması şeklinde meydana geldiğini; ve bu durum gerçekleştiği takdirde, görünen şeyin tükeniş değil, sadece gerçek hayat” olduğunu yazmıştır. “Sınırsız varlık” kavramının, “sonsuzluk”la aynı anlama sahip olduğu görünür. Pek çok zihinde Sonsuzluk, Tanrı fikriyle bir sayılır. Bizler sonlu varlıklarız; Tanrı biricik Sonsuz Varlıktır. Bundan dolayı, biz aynı anda, bir kimsenin ferdiyetinin çözülüşüne ve onun varlığının sonsuzluğa dalışına ilişkin bu tecrübenin nasıl dinî bir anlam kazandığını görebiliriz. Sonsuz varlıkta yavaş yavaş tükenme tecrübesi, teistik kültürlerde, Tanrı`yla birleşme olarak yorumlanır.

Mistisizmle din arasındaki bağın ikinci nedeni, mistiklerin, farklılaşmamış birliği kaçınılmaz biçimde zaman ve mekân ötesi varlık olarak düşünmeleridir. Onun dahili herhangi bir bölümü veya çeşitli parçaları yoktur; oysa zamanın özü, ardışık kısımların sonsuz çokluğu içinde bölümlere ayrılma, ve mekânın özü, yan

yana duran çeşitli parçalara bölünmedir. Bu yüzden, çeşitli parçaları olmaksızın var olan farklılaşmamış birlik, zorunlu olarak zamansız ve mekansızdır. Zamansız olmak, tıpkı ebedî olmak gibidir. Bundan dolayı, Eckhart bize, mistik tecrübenin daima zamanı aştığını ve “Ezelî ve Ebedî Şimdi” (the Eternal Now) hakkında bir tecrübe olduğunu söyler. Fakat dindar zihinlerde, Ezelî ve Ebedî sözcüğü, sonsuz gibi, Tanrı'nın diğer bir adıdır. Bu nedenle, mistik tecrübe Tanrı ile ilgili bir tecrübe olarak düşünülür.

Farklılaşmamış birliği Tanrı'yla özdeşleştirmenin üçüncü nedeni, tecrübenin duygusal yanıyla ilgilidir. Bu durum, kendi bilinç türlerinin yüce bir huzur, mutluluk, ve sevinç hissi verdiğine mistiklerin evrensel tanıklığıdır. O, Tanrı huzuru, İlahî kapı ve kurtuluşa girişle özdeşleştirilir. Tecrübe kişileştirilmediği ya da ona Tanrı denilmediği hâlde, bunun Budizm'de de bulunmasının nedeni, Budist dinî hayatının en yüce gayesinin Nirvana olmasıdır.

Nitekim, zorunlu olmamasına rağmen, mistisizmin doğal olarak, tezahür ettiği kültürün dini ile yakın ilişki içinde bulunduğunu görürüz. Bununla birlikte, onun, belli bir dinin lehinde olmadığını fark etmek önemlidir. Mistik tecrübe tek başına, bir kimseyi Hıristiyan ya da Budist yapma gücüne sahip değildir. Mistik, kendi tecrübesini, herhangi bir inanç sistemine oturarak, ekseriya içinde yaşadığı kültüre dayanma eğiliminde olacaktır. Mistik, tecrübesini Budist bir ülkede, Nirvana'yı ani bir müşahede, Hıristiyan bir ülkede, Tanrı'yla birleşme veya (Eckhart'ta olduğu gibi) Tanrı'nın ötesindeki ulûhiyete nüfuz etme olarak yorumlar. Ayrıca, eğer o oldukça geniş bir bilgi birikimine sahip modern bir birey ise, aldığı eğitimle dinî bir septiğe dönüşebilir ve farklı dinlerin doğmaları hususunda bir septik olarak kalır; o, mistik tecrübesinin herhangi bir iman ilkesine ve doğmaya bürünmeden yalnız olarak kalmasını ister; ama aynı zamanda, tecrübesinde bazı kutsal şeyler bulunduğunu hisseder. Keza, kutsal hakkındaki bu duyguya, bizzat herhangi bir doğmaya bürünmemesine rağmen, “dinî” duygu demek tamamen uygun düşebilir. Bu tek başına, onun ideallerini yüceltmek, hayatını kökten değiştirmek ve ona anlam ve amaç katmak için yeterli olabilir.

Mistisizmin Ahlâkî Veçheleri

Bazen mistisizmin hayattan, onunla ilgili görev ve sorumluluklardan bir kaçış olduğu ileri sürülür. Mistiğin özel bir mutluluk vecdine daldığı, dünyaya sırtını döndüğü ve sadece kendi sıkıntılarını değil, dostlarının ihtiyaç ve sıkıntılarını da

unuttuğu söylenir. Kısaca onun hayatı aslında bencilliktir.

Bu tür bir kınamayı hak eden mistikler olabilir. Mistik bilincin mutluluğunu bizatihi bir amaç saymak, psikolojik açıdan kesinlikle mümkündür. Keza, şüphesiz, bu iştiyaka kapılan insanlar olagelmektedir. Fakat bu tutum, mistik ideal değildir ve bizzat mistiklerin pek çok temsilcisi tarafından sert bir şekilde kınanır. Sözgelimi, Hıristiyanlığın Aziz John'u, onu "manevî oburluk" (spiritual gluttony) olarak ayıplar. Eckhart, bir kişi mistik vecd hâlinde olsa ve fakir bir insanın kendi yardımına muhtaç olduğunu bilse, onun gidip fakir adama yardım etmek için vecd hâlinde çıkması gerektiğini söyler. Özellikle, Hıristiyan mistikleri Tanrı'yla mistik birleşmenin beraberinde gelen yoğun ve yakıcı Tanrı sevgisinin, dostlarımıza yönelik sevgi formunda dünyaya akması gerektiğini sürekli vurgularlar ve bu durum kendisini sadece sözde değil, hayır, yardım ve fedakârlık işlerinde göstermelidir.

Bazı mistikler, bunun ötesine geçerek, mistik bilincin hem insanî hem de ilâhî sevginin kaynağı olduğunda ısrar eder; nihayetinde sevgi, gerçek ahlâkî eylemin yegâne kaynağı olduğu için, mistisizm ahlâkî değerlerin kendisinden aktığı kaynaktır. Zira, tüm bencillik, zalimlik ve kötülük herhangi bir insanî varlığın hemcinsinden ayrılığının sonucudur. Fertlerin bu ayrılığı, bencillığe ve tüm insanların birbirleriyle savaşmasına neden olur. Fakat mistik bilinçte, tüm ayrımlar yok olur ve bu nedenle "ben," "sen" ve "o" arasındaki farklılıklar ortadan kalkar. Bu, sevginin mistik ve metafizik temelidir; yani, şunun farkına varmaktır: Kardeşim ve ben biriz ve dolayısıyla, onun ıstırapları benim ıstırapım ve onun mutluluğu benim mutluluğumdur. Bu, kendisini belli belirsiz bir şekilde, psikolojik bir olgu olan sempatide ve daha açık olarak gerçek sevgide gösterir. Zira, mistik temaşa ile hiçbir teması olmamış kişiler, yalnız bir ada gibi olacaktır. Keza nihayetinde, mistisizm yüzünden "hiç kimsenin yalnız bir ada olmadığını" ve aksine, her insanın "temelin bir parçası" olduğunu söylemek mümkündür.

Mistisizm Hakkında Alternatif Yorumlar

Aynı tecrübenin farklı dinî inanç ilkelerine dayalı olarak yorumlanabileceğini gördük. Ayrıca, bahsetmemiz gereken başka birtakım alternatif yorumlar vardır. Mistiğin, genellikle iddia ettiği gibi, gerçekten kendisinden büyük varlıklarla ve eşyanın zamansal akışını aşan manevî bir Sonsuzla temas içinde olduğuna inanabiliriz. Öte yandan, mistik bilincin tümüyle öznel ve kendi dışında hiçbir anlam ifade etmediği kanaatinde olan şüpheli kimsenin alternatif çözümünü benimseyebiliriz.

Benim tercihim birinci çözümden yana olacaktır. Ben, Arthur Koestler`in, bizim açımızdan bakıldığında görülmeyen mürekkeple yazılmış bir metne benzeyen gerçekliğin yüksek bir düzeninden bahsettiği zamanki sözlerini kabul edebilirim. Ayrıca, o şöyle bir kanaate sahip olduğunu söyler: “Din kurucuları, Peygamber, aziz ve kahinler görünmeyen bu metnin bir parçasını zaman zaman okuyabilmişlerdir; onlar, onu çok fazla abarttıktan, dramatize ettikten veya süsledikten sonra, onun hangi parçalarının aslına uygun olduğunu artık kendi başlarına söyleyemezler.”

Bununla birlikte, şuna dikkat çekmek istiyorum: Bir kimse kuşku seçeneğini tercih etmek istese ve mistik bilincin, ona sahip olan kişinin beyninin dışında hiçbir gerçekliği açığa vurmadığını düşünse bile, o, mistisizmi defedilmesi gereken kıymetsiz bir yanılsama olarak yok etmekten çok uzaktır. Mistisizm, bütünüyle subjektif olsa bile, yine de insan hayatında son derece önemli olan bir şeyi açığa vurur. O, tüm kavrayışı aşan bir sükûndur. Mistisizm hâlâ kurtuluşa ulaşma yoludur; yani, gelecekteki bir hayatı kastetmiyorum, bir insanın bu hayatta erişebileceği en üstün güzelliği ve ondan kaynaklanan en yüce sevgi fiillerini kastediyorum. Bununla birlikte, elbette şu da eklenmelidir: Bu, Spinoza`nın, şu meşhur sözler içinde yazdığı şeylerdendir: “Gösterdiğim yol oldukça meşakkatli olsa da, yine de onu keşfetmek mümkündür. Açıkça, eğer o pek nadir bulunuyorsa, çok zor olmalıdır. Zira, eğer kurtuluş, zahmetsizce bulunabilecekse, pratik anlamda tamamen nasıl ihmal edilebilir? Fakat tüm yüce şeyler ne kadar nadirse, o kadar zordur.”